

ИСТОРИК-КРАЕВЕД, ЭНТУЗИАСТ, ЭКОНОМИСТ Т.И. ЗАМЯТИН ТӨРӨӨБҮТЭ 85 СЫЛЫГАР

ИСТОРИЯБЫТ КЫРДЫКТААХ КЭРЭННЭ

Биир дойдулаахпыт, Союз социалистической учуотун туйгуна, РСФСР үтүөлээх экономикһа, Саха АССР норуотун хаһаайыстыбатын үтүөлээх үлэһитэ, Нам улуунун ытыктабыллаах киһитэ, Коммунистической партия, үлэ, тыыл ветерана Терентий Иванович Замятин улуспут биир төрүт уус киһитэ буолар. Кини олохун устатыгар 50-тан тахса сыл үлэлээбит буоллабына, 40-нун суотучуот, о.э., статистика систематыгар ыыппыта. Бу салаа сэбиэскэй кэмгэ хайа тэриллээбиттэн статистигынан сабалаан начальнигар тийиэ үүмүтүтэ, тэрийсибитэ. Ол быһыыгар кини оҥотук уол сылдьан сытыы-хотуу буолан хоту Булуҥна балык собуотугар балык туттааччынан, НКВД үлэһитинэн, ааҕар балаан сэбиэдиссэинэн, комсомол райкомун инструкторынан үлэлээн дьон-сэргэ, ыччат ортогугар бэйэтин тэрийэр-салайар дьобуруун көрдөрөр, общественнай өйгө-санаага, аҕа көлүөнэ дьонго болҕомтолоох буолууга иитиллэр, төрөөбүт улуунун түн былыргытынан сабалаан олох-история чакчыларын ырытан өйдүүргэ уонна утумнаахтык ылсыһан үлэлииргэ, суруйарга турунар.

Ону кини бу үлэлэрин эдэр көлүөнэ дьонун — биир дойдулаахтарын инники тус олохторугар, үлэлэригэр хайаан да туһанахтара, үүнэр-сайдар суолларын таба тайаналларыгар көмөлөөх буолуо дьин бүк эрэ-нэрин биллэрэн эппит эркээйи тыллара көрдөрөр.

Кини бу сүрүн сыалын ситиспит бастакы кинигэтинэн — үлэтинэн «Энсиэли хочотугар» дьин 2 түһүмэхтээх кинигэтэ буоларын биллэбит. Омос көрдөххө кинигэ үгүс элбэх сыһыаралардаах, биһиги эдэрчи дьон билэр-билбэт дьоннорбут ааттара-суоллара, кинилэр үлэлэрэ, ситиһиилэрэ эридьиэстэммит буолан ааҕарга ноҕоруускалаах курдук эрээри хас биридди салаа үлэлэр чакчылаах статистика олохторун сайдан кэлбит кэмнэн ырытыллан, анализтанан суруллубут буоланнар бири-эмэ аастабын, кэм ырааттабын аайы суолталара өссө улаатан иһэллэрин билгитин махтана сыаналыбыт. «Бээрэ, ол кинигэ баар буолуохтаах» дьин хаһаас санаа онгостобут, туһанабыт.

Терентий Иванович олохтоох, бастаан «Ленин суола», кэлин «Энсиэли» хаһыаптыгар, сыл, кэм түһүмэхтэригэр социальнай-экономической сайдыы бошпуростарыгар дьин ис хоһоонноох, түмүктээһиннэрдээх, ураты көрүүлэрдээх ырытыыларын утумнаахтык таһаарара. Олор оччотооҕу бары араас та-

хымнаах салалтага олус көмөлөөх буолара. Ыстатыйалар, ырыгылар дойду, республика, оройуон программнай докумуоннарын кытары сибээстээх буолан, олус актуальнай буолаллар. Ол да иһин оччотооҕу партиянай — советскай, хаһаайыстыбаннай, общественнай органнар, тэрилтэлэр бэйэлэрин үлэлэригэр, экономическай-политическай үөрэхтээһин ситимигэр кизниик туһаналлара, көмө матырыйааллар оҥоһуллаллар.

Кинигэ улуус революция иннинээҕи кэмнэн история чакчылары көрдөрөр научнай докумуоннарга олоҕурут буолан, кизни кэми хабарынан далааһынаах, ону тэнэ улахан соҕоталаах.

Мин санаабар, бу кинигэ улуус историятын кинигэтэ буолар, үһүн кэми, бары эйгэни, норуот хаһаайыстыбатын бары салааларын хабарынан, научнай төрүккэ олохторун суруллубутунан дьохунаахай суолталаах. Бу кинигэни кэмигэр саха нору-

отуттан тахсыбыт биллиилээх учуонай дьоммут, история профессордара П.П. Макаров, Ф.П. Сафронов, М.М. Федоров о.д.а. үрдүктүк сыаналаабытара.

Мань сэргэ сэнээрэ, сыанабыл тылларын биллиилээх журналист Т.Т. Халыев, сэри, үлэ ветерана Н.С. Гаврильев, наука ветерана И.И. Барашков, оччотооҕу республика улахан хаһыатын кылаабынай редактора В.В. Кириллин о.д.а. «Ленин суола» уонна «Саха сирэ» хаһыаттарга таһаарбыттары элбэҕи этэр. Мантан кынаттанан Т.И. Замятин бастакы кинигэтэ салҕанан «Бүтэһик XII-с пятилеткага» дьин эбии үлэтинэн уонна бэйэтин дакылааттарынан, ыстатыйаларынан хомулан монография буолан кэнэтиллэн тахсыбыта.

Мань сэргэ Терентий Иванович биир дойдулаахтарбытын, улуу убайдарбытын М.К. Аммосовы, И.Е. Винокуровы, гражданскай сэрии кэмигэр, партизанскай хамсааһын кыттылаахтарын олохторугар анаммыт ыстатыйалары, ахтыылары суруйбута элбэх. Анардас Ийэ дойду көмүскэлигэр уоттаах сэриигэ кыттыбыт хорсун-хоодуот буйун дьоммут, тыыл, үлэ ветераннарын дьулуурдаах үлэлэрин, үтүө ааттарын үйэтигэр анаммыт атын «Олох иһин охсуһуу» дьин кинигэ хомуйан таһаарбыта эмиз историябыт согуллубат сорҕотунан буолар.

Онон Терентий Иванович, биир дойдулаахпыт, дьохун киһибит, бэйэтин кэмигэр улуспут историятын суруйууга, көмүскээһингэ, ордук нууччалар кэлиэхтэрин кэминээҕи кэрчиги дьин баарынан көрдөрүүгэ сорох автордар атын өйдөбүллэри инээрэр түмүктээһиннэрин утары сорунуулаахтык үлэлэспитэ.

Кини кинигэлэрэ, онуоха бэйэтин көрүүлэрэ, түмүктээһиннэрэ күн бүгүн бар дьонугар дьохун суолталаахтар, үһүн үйэлээхтэр.

Н.Н. БАИШЕВ,
ветераннар улустарыгар
сэбиэттэрин председателэ

ДЫННЭЭХ КРАЕВЕД ЭТЭ

Терентий Иванович Замятин Нам оройуонун тыатын хаһаайыстыбатын, социальнай-экономической сайдыытыгар үгүс үтүөлэрдээх. Кини үлэлээбит хайысхата элбэх. Онтон бииринэн историк-краевед быһыытынан чабылхайдык биллэр.

1984-1985 сс. Суоттутааҕы «Дружба» музей тутуллуутугар Д.К. Сивцев-Суорун Омоллоон Намна кэлэ сылдьан дьаһалтага музейда тутуохха дьин ыгырытыгар, ол саҕана атын сиртэн ананан кэлбит салайааччы сэнээрбэтэх. Дмитрий Кононовича Суотту учуутала И.И. Пирожков остуруок турбут сирэ дьин сабалаан ыйытынан, Уус-Алдан дьаһалтата өйөөн, дьон-сэргэтэ өрө туран, республика салалтатын общественноһын тардан, «Дружба» музейи норуот тутуутунан оҥорбуттара.

Биһиги краеведтарбыт Т. Замятин, Р. Кутуков, С. Местников, А. Протопопов, Д. Дураев, В. Замятин, К. Тихонов, Т. Халыев дьаһалта өйөөбөккө бэйэлэрин инициативаларынан, история чакчытын үөрэтигэр, чопчулуурга Гуманитарнай институтка, Ярославскай аатынан музейга сурук ыталлар да, музей Суоттута тутуллубута. Онтон ылат кинигэлэргэ, бэчээккэ остуруок Суоттута турбута дьин суруллан барбыта. 2002 с. Терентий Иванович миэхэ эппит: «Музей тутуллубутугар Суорун Омоллоонно телефоннаан эппитим: «Дойдубут историятын көрдөрөр музей тутуллубута үчүгэй, ол гынан баран, историческай миэстэтигэр бэлиэ пааматынньык туруорарбар мэхэйдэһимэ», — дьин. Ону Суорун Омоллоон эппит: «Тутун, тутун», — дьин. Онон ити историческай күөн көрсүһүүгэ төһө да дьаһалта өттүттэн өйөмөккө хотторуулаах хааларбыт да, бүтэһик туочуканы Терентий Иванович син биир оҥорбут, бэлиэ пааматынньыгы туруортарбыт. Историческай чакчынан Нам сиригэр Ленскэй остуруок 10 сыл турбут, ол иһин нуучча кылабыһытата билингэ дылы кыра-кыратык синэнэн тахса турар.

2002 с. Саха сирэ Россия государствотугар холбоһуутун 370 сылын көрсө улуус баһылыга Дьяконов А.Н. уонна солбуйааччыта Горохов Н.Х. улахан үлэни ыыппытара. Ол эмиз туһунан үгүс историялардаах, онтон биир түгэни ахтыам. Бырайыагынан, программанан сана суруллан былаанга кириэн үлэлэһэр, бигэргэнэр кэм кэлбитинэн «Ленский острог» дьин программа суруйан Гуманитарнай чинчийэр институтка киллэрэн биэрбиһэр сэнээриллэн Терентий Иванович үлэтэ салҕаммыта.

Үбүлүөйдээх сылга республика бастакы «Ленский острог в освоении северо-востока Азии» дьин ааттаах научнай-практическай конференцияны Нам улуунугар сана тутуллубут педучилище саалатыгар ыыппытыт. Оно «Дружба» музей директора Р.Р. Кулаковскай кэлэн кыттыбыта. Республиканскай конференцияга бастакы сүрүн дакылааты Ленскэй остуруогу өр сыл үөрэппит краеведбыт, ытык киһибит ааҕыа этэ дьин Программа автора буоламмын, туруорсуубун учуонайдар ылыммытара. Ону кэлэн Терентий Ивановичка эпиппэр олус үөрбүтэ харахпар билигин да баар.

Кини дакылаатын Кривошапкин И.З. аахпыта. Конференция түмүгүнэн «Ленский острог и освоение северо-востока Азии» кинигэ таһаартарбытын, онон Т.И. Замятин дакылаата бастакынан кирибитэ, кини урут остуруогу уруһуйдаабытын кинигэ обложката оҥорбутум.

Билигин да сана программаларбынан ытыгар үлэлэрбин Терентий Иванович үлэлэрин салгыбын дэнэбин. Онон эпиптээхтик сыһыаннаһарым күүспэр күүс, кыахпар сэниз биэрэр. Билигин да үгүс мэхэйдэр элбэхтэр, ону Терентий Иванович холобур буолан үгүһү ситистим дии саныбын. Ол курдук үбүлүөйдээх 375 сылга Ленскэй остуруок уонна Мымах уһаайбата дьин историческай сирдэри Саха республикатын историятын, культураны өйдөбүннүктэрин Госу-дарственной реестригэр, республиканскай суолталаахтар дьин киллэртэриппит. Терентий Иванович холобурунан эмиз Москва архыыбытан докумуоннары сакаастан кинээс Мымах уонна кини уолаттара бастакы государственнай сыһыанан олохсуйууларыгар, ясаңнай система сымнырыгар уо.д.а. улахан үлэлэри ыыппыттарын эмиз историческай чакчы бигэргэниитигэр үлэлэри программа сүннүһүнэн улуспут баһылыга А.И. Ильян, бастакы солбуйааччыта Н.В. Слепцов өйбүллэринэн, учуонайдары түмэн үлэлэһэ сылдьабыт.

У. СИВЦЕВА,
СР культуратын туйгуна

БОЛҔОМТОНУ ТАРДАР ДЬОҔУРДААҔА

Терентий Иванович Замятин олоҕу олоҕо, үлэлээбит үлэтэ барыта төрөөбүт-үөскээбит Намын туһугар анаммыта. Улууспут дьон-сэргэтэ социальнай-экономической сайдыы суолугар бигэтик кириэрин туһугар туруулаһан туран үлэлээбитэ.

Инникини түстүүр, кэнникини эридьиэстиир киһи норуотун ааспыт историятын трагическай да, героическай да страницаларын дьиннэх архивнай докумуоннарга олохторун үөрэппитэ.

Терентий Иванович баһаам элбэх матырыйаалы хомуйан, системалаан түмүтүтэ. Оройуон хаһыатыгар араас темага ыстатыйалары суруйар, хас да кинигэни бэчээккэ бэлэмнээбитэ. «Энсиэли хочотугар» дьин улуспут историятын кэспир кинигэтэ күн сири көрбүтэ. Билигин бу кинигэ краеведтарга, оҥуола да оҥолоругар күн аайы туттула сылдьар туһалаах кинигэ буолла. Куонда Кириэс (Нам с.), Мур-чуку нэһилигиин историятын эмиз үөрэтэн суруйбута бэчээккэ тахса илик.

Статистикага үлэлиир кэмигэр «Нам оройуона 50 сыл», «Нам оройуона 60 сыл» статистическай отчуоттары хомуйан оҥорбута. Мань таһынан оройуон кэрэ-бэлиэ дааталарын сырдатар библиографическай справочник бэчээттэппитэ.

Терентий Иванович пенсияга тахсан баран биһиги музейытыгар кэлэн олус тапсан, биир сыл биригэ үлэлээбиппит. Кизин-холку майгыта, эдэрдэргэ эйгэс сыһыана, билэрэ-көрөрө элбэҕэ, биһиги кыра коллективнытыгар туттаах киһибит буолбута. Лекция ааҕара, экскурсиялары ыытара. Ханьык да астаах аудиторияга болҕомтону тардар дьобурдааҕа. XVII-с үйгэ Саха сирэ Россияга холбонуутун, политсыылка, гражданскай сэрии, аҕа дойду сэриитин темаларын кэспирин оҥолор олус интэриһиргээн истэллэрэ.

Терентий Иванович биһигиттэн уурайан да баран сибээһин быспатаҕа. Кэлэ-бара сылдьар, билсэр, араас мероприятиеларытыгар кыттар буолара. Дьэтигэр баран, эбэтэр телефонунан ыйытан элбэх сүбэни ылар этибит.

Биһиги музейбыт фондатыгар кини бэйэтэ туттарбыт матырыйааллара уонна Энсиэли хочотугар кинигэтин рукопиһа хараллан сыталлар. Терентий Иванович Замятин олохун ыччаттара салгыахтара, кини үөрэппитэ, суруйбута таах хаалыа суоҕа, ситим быстыбат.

С.Е. ОХЛОПКОВА,
Намнааҕы историко-этнографическай
музей научнай сотрудинга

ИРДЭБИЛЛЭЭХ САЛАЙААЧЧЫ

Мин Терентий Ивановичы 1980 с. оччотооҕу РИВС-ка инженер-проектировщицынан үлэли кириэһиппиттэн билэрим. Хара бастаанньыттан сыыдам, санарбат-ингэрбэт, үлэҕэ үрдүк ирдэбиллээх салайааччыны көрсүбүтүм. Ол саҕана РИВС хонтуората икки этээстээх 12 квартиралаах дьин анарыгар баара. Дьэбип сүрдээх тымныы этэ. Кыһынҕы тымныыларга аллара этээскэ уу тохуннарына тоҥон хаалара. Ону Терентий Иванович райсовека, райкомна уонна статуправлениега туруорсан үп-харчы булан өрөмүөннэппитэ. Өрөмүөн үлэтин бэйэтэ кэлэн сотору-сотору бэрэбиэскэлиир этэ. Рабочайдар хайа мунгун холгуураллыыларын тутан муосталарын иккистээн көтүртэрэрэ. Ол кэнниттэн биригэдиирдэрэ дьонугар этэрин истибиппит: «Чэ, уолаттар, хаачыстыбалаахтык үлэлээн, Терентий Иванович син биир бэрэбиэскэлиэ», — дьирэ.

РИВС-ка статотчуот түмүллэрэ уонна тэрилтэлэр бухгалтерскай учуоттарын механизациялыра. Сүрүннээн оройуон тэрилтэтин үлэһиттэрин хамнастарын ааҕара уонна райпо ыскалатын отчуотун оноро-

ро. Итилэргэ олохторун ый аайы тыа хаһаайыстыбатын уонна промышленность бюллетенэ таһаарыллара. Статбюллетеннэр оройуон салалтатыгар уонна хаһаайыстыбаларынан тарҕатылаллара.

Терентий Иванович үлэһиттэрин ааҕар-суоттуур техниканан кэмигэр хааччылан иһэрэ. Ол курдук электрическай калькулятордар, «Зометрон-382» уонна «Аскота» дьин немецкай счетнай массыынкаларынан үлэлиирбит. Манна үлэлиир дьоннорун аттаран туруорара. Ол курдук механигынан Данилов В.М. таһаарылаахтык үлэлээбитэ. Статгруппага Саввинова А.И., Дураева А.Д., Рожина Л.А., оператордарынан Сивцева Л.Н., Бугаева М.В., Федорова А.А., Винокурова Л., Новгородова В.В., Новгородова А.И. үлэлээбиттэрэ.

Терентий Ивановичы кытта үлэлээбит дьоннор үлэҕэ, олоххо үчүгэй оҥуоланы барбыттар дьэтигэр сыһыа буолбата буолуо. Онуоха кини бэйэтин майгытынан, үлэҕэ эппиэтинээстээх сыһыанынан холобур буолара. Терентий Иванович оҥуолатын барбыт дьон улусу араас тэрилтэлэригэр таһаарылаахтык үлэли сылдьаллар. Ирдэбиллээх

эх салайааччытын биир холобурунан көрдөрүөхпүн баҕарабын. Ый бүтэһигэр совхозтар кылаабынай зоотехниктарга форма-24 дьин отчуоту туттараллар, саамай долгулар отчуоттара. Ол саҕана совхозтарга сүөһүлэрэ да, хамсааһына да элбэх. Биир эмэ төбөнөн тахсыспатаҕына хаттаан ааҕы, суоттааһын буолара.

Коллективныт сүрдээх түмүсүлээх этэ. Оройуон общественнай олоҕор актыыбынай кыттыыны ыларбыт. Художественнай самодеятельноска Терентий Иванович бэйэтин хоһооннорун ааҕара. Оччолоргор тэрилтэ аайы оттоһунна былаан түһэрэллэрэ. Биһиги коллективныт былааммытын аһара толоробут. Тэрилтэбитигэр ГАЗ-69 массыыналаахпыт, суопарбыт Филиппов И.В. Күһүн-саас эр дьон куобахтыы, кустуу, балыктыы бары биригэ сылдьарбыт. Терентий Иванович сиргэ-тыага сылдьарыттан наһаа үөрэр, астынар этэ. Булка сылдьан сирри-тоуму тутуһары ирдирэ. Бултуу сылдьан көрдөөх да түгэниэр, бааттаах да түгэниэр бааллара. Мин Терентий Ивановичы кытта үлэлээбитим олохпор улахан үчүгэй сабыдыллаах.

А.А. ПРОКОПЬЕВ